

SAMSATLI LUKİANOS İLE ROTTERDAMLİ ERASMUS'UN DÜŞÜNSEL YOLCULUKLARI

INTELLECTUAL JOURNEYS OF LUCIAN OF SAMOSATA AND ERASMUS OF ROTTERDAM

Samet ZENGİNOĞLU¹

Öz

Geçmişten bugüne çeşitli konular ve aktörler ekseninde “düşünce” her zaman kendine özel güzergahına sahip olmuştur. Bu güzergahta yer alan düşünürler/filozoflar bazı dönemlerde bir önceki dönemi eleştirmiş, o döneme karşı çıkmış ve yeni bir paradigma inşa etmişlerdir. Bazı dönemlerde tamamen ya da küçük revizyonlarla benzer yolu takip etme yönünde bir tutum geliştirmişlerdir. Fakat hangi yöntem benimsenirse benimsensin yine de kendi doğal seyri içerisinde düşünce ve düşünme biçimleri yeni bir anlam kazanmıştır -anlamsızlığın anlamı da dahil olmak üzere. Bu çalışma, ilgili yolculuk ekseninde aralarında yaklaşık on üç yüz yıl bulunan iki düşünürü odaklanmaktadır: Samsatlı Lukianos ve Rotterdamlı Erasmus. Genel itibarıyla karşılaştırma eksenli çalışmalarda zaman dilimi hassas bir faktör olsa da düşünce tarihi bağlamında zamanın, sürekliliği sağlayan bir etken olduğu da görülmüştür. Nitekim bu süreklilik etkenini göz önünde bulundurmak kaydıyla Lukianos ve Erasmus arasında dikkat çeken benzerliklerin olduğu müşahede edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Samsatlı Lukianos, Rotterdamlı Erasmus, Düşünce Tarihi.

Abstract

Within the context of various subjects and actors from past till present, “thought” has always had its own path. In some eras, the thinkers/ philosophers on this route have criticized and objected to the previous era and built a new paradigm. In some eras, they have developed the attitude of following a similar route as it is or with minor revisions. However, no matter which method was adopted, thought and ways of thinking have gained a new meaning in their own course of nature anyway -including the meaning of meaninglessness. This study focuses on two thinkers having almost thirteen centuries between them. Lukianos of Samosata and Erasmus of Rotterdam. Even though timeframe is a delicate factor in comparison-centric studies in general, it has also been seen that it is a factor that ensures the continuity of time regarding the history of thought. Hence, considering this continuity factor, remarkable similarities were observed between Lukianos and Erasmus.

Keywords: Lucian of Samosata, Erasmus of Rotterdam, History of Thought.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sametzinginoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6061-8388.

1. Giriş

Düşünce tarihinde yer alan isimlerin belki de en büyük talihsizliklerinden birisi “tanınma ama bilinmeme” hususu olsa gerektir. Nitekim Antik Yunan’dan bugüne isimleri zikredilen birçok düşünürün ismen tanınır olmasına karşın, gerek düşüncelerini ve temel savlarını bilmede gerekse yaşadıkları zamanı ve mekânı tayin etmede bazen eksik ya da hatalı cevaplarla ve tespitlerle karşılaşmak olasıdır. Benzer bir durumun diğer birçok isim gibi Samsatlı Lukianos ve Rotterdamlı Erasmus için de geçerli olduğu görülmektedir. İlk düşünürün doğum yerine binaen bir takım akıl yürütmeler yoluyla bir kanaat oluşurken, ikinci düşünürün ise Reform Avrupası’ndaki rolü/konumu ile ilgili bağlamlar ifade edilebilmektedir. Diğer bütün düşünürler gibi her iki isme ve düşünce dünyaları ile inşa ettikleri özgün alana daha yakından bakılması gerektiği düşünülmektedir. Bu düşüncenin bir diğer boyutunu ise iki isim arasında var olan bağıntı noktaları oluşturmaktadır. Bağıntının “var olması”na dair ifade ise bu çalışmanın temel savını oluşturmaktadır.

Özellikle yaşadıkları çağ/dönem itibarıyla ortaya koydukları eleştiriler, bu eleştirilerin hiciv boyutu ve dahi bu sebeplerden ötürü dışlanmaları, çok zengin bir çalışma muhtevisiyatına sahip olmaları, bu muhtevisiyatın bizatihi eserlerin nicel yönüne de yansımaları, iki gezgin ruhun söz konusu olması gibi faktörler Lukianos ile Erasmus arasındaki düşünsel ilişkiye dair birkaç emare olarak sunulabilir. Lakin bu noktada, bu ve benzeri temsillerin birçok isim için zikredilebileceğini, dolayısıyla temel dayanak noktasının teşhis ve tespit edilmesi gerektiği eleştirisini ifade etmek olasıdır. Bu noktada Erasmus’un 1500’lü yılların başlangıcından itibaren Lukianos çevirileriyle ilgilenmesi ifade edilen temel noktalardan birisi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla birçok açıdan bir ilişki kurmanın olanaklı olduğu düşünülmektedir.

Bu düşünceden hareketle çalışma ilgili çerçeve dahilinde üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle birinci bölümde, “tanınma” ve “anlaşılma” hususuyla ilgili olarak Lukianos ve Erasmus’a dair Türkçe literatürdeki genel bakış ortaya konulmuştur. Bu bakışın bağlamla olan irtibatı kurulmaya çalışılmıştır. Sonrasında ikinci bölümde, iki düşünürün hayatları, eserleri ve temel yaklaşımları ele alınmış, bu perspektiflere dair görüşlerden söz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise iki düşün dünyasının yansımaları mukayeseli bir biçimde tespitler ve örnekler dahilinde değerlendirilmiştir.

2. Literatür ve Bağlam

Bu bölümde Türkçe literatür açısından gerek Lukianos gerek Erasmus’a dair öne çıkan çalışmaların ifade edilmesi amaçlanmaktadır. Lukianos’un metinlerinin Türkçe’ye kazandırılmasına dair başlangıç noktası olarak Nurullah Ataç tarafından üç cilt halinde 1944-1949 yılları arasında yayımlanan *Seçme Metinler* ifade edilebilir. 1988 yılında ise Adam Sanat dergisinde A. Celal Binzet tarafından kaleme alınan “Lukianos Düşünceleri” başlıklı yazıyla karşılaşılacaktır. 2000’li yıllardan itibaren Lukianos metinlerinin ve çalışmalarının yoğunluk kazanmaya başladığı görülür. Bunlardan biri, Esra Yalazı tarafından 2007 yılında tamamlanan “Lukianos’un Eserlerinde Toplumsal Hiciv” başlıklı yüksek lisans tezidir. Bununla birlikte Lukianos’la ilgili en önemli ve nitelikli faaliyet 17-19 Ekim 2008 tarihinde Adıyaman Üniversitesi’nde gerçekleştirilen “Uluslararası Samsatlı Lukianos Sempozyumu” olmuştur. Sempozyumda yer alan metinler Mustafa Çevik editörlüğünde yayımlanmış ve ilgili sempozyuma hem yurtiçinden hem de yurtdışından akademisyenler/araştırmacılar farklı perspektiflerden katkı sunmuşlardır. Son on yıla gelindiğinde Lukianos çevirilerinde bir yoğunluk görüldüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır. Vasilaki Vuka çevirisinin 2016 yılında Eren Yavuz tarafından aktarıldığı *Dalkavuknâme*, 2017 yılında Didem Demiralp çevirisiyle yayımlanan *Suriyenin Tanrıçası*, 2019 yılında Haluk Erdemol tarafından çevrilen *Prometheus Kafkaslar’da-Seçme Diyaloglar* ve son olarak 2021 yılında Emre Poyraz

tarafından dilimize kazandırılan iki eser, *Gerçek Bir Hikâye* ve *Şölen/Satılık Filozoflar/Astroloji* dikkat çeken metinler arasında yer almaktadırlar.

Erasmus’la ilgili olarak ülkemizde yapılan ilk çalışmalardan biri Vedat Günyol’un 1940 yılında Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası’nda yayımlanan “Büyük Hümanist: Erasmus” başlıklı yazısıdır. Belki de en bilindik ve kendisiyle en çok özdeşleşmiş eseri, *Deliliğe Methiye* adıyla 1941 yılında Nusret Hızır tarafından çevrilerek yayımlanmıştır. Daha sonraları bu eser, *Deliliğe Övgü* adıyla farklı yayınevleri tarafından birçok defa basılmıştır. Bu çalışmada Yücel Sivri’nin tercümesi esas alınmıştır. 2000 yılına gelindiğinde Tufan Göbekçin çevirisiyle *Bir Hıristiyan Prensin Eğitimi* ile karşılaşmıştır. 2018 yılında Celal Yeşilçayır çevirisiyle *Barışın Şikayeti*’nden ve 2020 yılında Şebnem Sunar çevirisiyle *Tatlı Gelir Yaşamayana Savaş*’tan söz etmek mümkündür. Bu eserlerin dışında Erasmus’a yönelik lisansüstü çalışmalar incelendiğinde; Evrin Akkuş tarafından 2005 yılında tamamlanan, “Desiderius Erasmus ve Martin Luther’in Reform Görüşlerinin Avrupa Kültürel Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi”, Rahmi Köşker Üre tarafından 2010 yılında tamamlanan “Yeni Avrupa’nın Oluşumu ve Erasmus”, Zehra Vahapoğlu tarafından 2014 yılında tamamlanan “Foucault, Derrida ve Erasmus’ta Delilik” ve Zeynep Gölen tarafından 2018 yılında tamamlanan “Erasmus’un Hıristiyanlık Anlayışı ve İslam’a Bakışı” başlıklı tezler müşahade edilmektedir. Dolayısıyla Samsatlı Lukianos metinlerine ve çalışmalarına benzer bir biçimde 2000’li yıllardan itibaren literatüre önemli katkılar söz konusu olmuştur.

Belirtmek lazımdır ki Samsatlı Lukianos’un hayatına dair müstakil bir biyografi çalışmasının varlığından bahsedilemese de aynı durum Erasmus için geçerli değildir. Nitekim 1987 yılında Ahmet Cemal çevirisiyle Zweig’in *Rotterdam’lı Erasmus’un Zaferi ve Trajedisi* ile 2002 yılında Cemal Atila çevirisiyle McConica’nın *Erasmus’u* ve 2020 yılında Orhan Düz’ün çevirisiyle Huizinga’nın *Erasmus ve Reform Çağı* bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla bu literatür ekseninde çalışmanın bağlamı aslında bu yoğunluğa kendi perspektifinden bir katkı sunmak amacına sahiptir. Nitekim düşünce tarihinin büyük ölçüde bilginin birikimi boyutuna sahip olduğu bilinmektedir. Bu birikimin her iki düşünce insanına daha yakından bakılmasını bir adım daha fazla olanaklı kılacağı düşünülmektedir. Ayrıca bundan sonraki süreç açısından da bu olanağın artacağı/artması gerekliliği ümit edilmektedir. Çünkü düşünce dünyasındaki yolculukları anlamlı kılan faktörlerin bu güzergahta yer alan yol haritaları olduğu düşüncesiyle her bir eserin ya da çalışmanın bu yol haritasındaki temel durak noktalarını teşkil ettiği kanaati söz konusudur.

3. Samsatlı Lukianos ve Rotterdamlı Erasmus: İki Dünyanın İnşası

Lukianos’un Kommagene’nin başkenti Samosata’da (bugünkü adı ile Samsat) doğduğu bilinmektedir (Samosata ile ilgili tarihsel, politik ve kültürel perspektif için bkz. Dalyan, 2020). Lukianos’a dair kesin bir doğum tarihi verilememekte, lakin MS. 120 ila 125 arasında doğduğu tahmin edilmektedir (Samsatlı Lukianos, 2019: 13). Ataç ise belirgin bir biçimde doğumunun 125 yılında ölümünün ise 67 yaşında iken yani 192 yılında gerçekleştiğini ifade etmektedir (Samsatlı Lukianos, 2016a: 17-18). Lukianos orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Meslek sahibi olması adına usta bir yontucu olan dayısının yanına verilmiştir. Fakat deyim yerindeyse daha çıraklığının ilk gününde kendisine verilen ilk işin yontma yerine kırılmakla sonuçlanması sebebiyle elinde sopayla peşine düşen dayısından kaçması belki de düşünce hayatına attığı ilk adım olarak nitelendirilebilir. Nitekim o akşam gördüğü “Rüya”da da karşısına çıkan iki kadından “yontuculuk sanatı”nı/“heykeltıraşlık”ı temsil eden kadını değil, “öğrenim”i/“kültür”ü temsil eden kadını seçmesi bunun göstergelerinden birisi olsa gerektir (Samsatlı Lukianos, 2019: 14; Yalazı, 2007: 86).

Lukianos'un 14 yaşına kadar Samsat'ta kalmış olduğu belirtilmektedir (Samsatlı Lukianos, 2016b: 14). Sonraki süreçte İonia'da eğitim görmüş, bir süre Antakya'da avukatlık yapmış, daha sonra Atina'ya gitmiş, burada felsefe ile ilgilenmiş, Yunanistan'ı ve İtalya'yı dolaşmıştır. Özellikle Yunanistan kavşağında yoğun bir biçimde felsefe ile ilgilenmiştir. Lakin sonrasında felsefe ile geçimini sağlamakta güçlük çektiği için Mısır'a gidip orada devlet hizmetine girmiştir (Samsatlı Lukianos, 2016a; Samsatlı Lukianos, 2016b; Hayatı hakkında ayrıca bkz. The Works of Lucian Of Samosata, 1905). Lukianos'un düşünce yolculuğunda başlangıcın retorik sanatı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak "hayatının kırklı yaşlarında Lukianos'un sofistlik uğraşısında bir değişim yaşadığı ve hatipliği bırakarak yeni eğilimlere ve edebiyatta yeni bir türe kaydığı araştırmacıların da fikir birliği ettiği" bir husustur (Yalazı, 2007: 90). Karakter itibarıyla çalışkan bir kimliğe sahip olduğu eklenmelidir. Öyle ki seksenden fazla yapıtıyla antik dönemden günümüze en çok sayıda yapıt kaleme alan bir isimdir ve Roma döneminde özellikle Yunanca yazan en parlak yazar olarak değerlendirilmektedir (Samsatlı Lukianos, 2019: 16).

En büyük satiristlerden kabul edilen (Uluslararası Samsatlı Lukianus Sempozyumu, 2008: x) Lukianos'un çağını aşan bir hiciv ustası olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Belki de onun düşün dünyasının ve eserlerinin farklı bir konumda yer almasını sağlayan en büyük faktör budur. Onun hicivlerinde sahte filozoflar yer aldığı gibi dinsellik ve din insanları da seçtiği başlıklar arasında ön plana çıkan hususlar arasındadır (Yalazı, 2007: 103). Örneğin *Satılık Filozoflar*'da Yunan ve Roma dünyasını etkileyen felsefe okullarını (Pythagorasçılık, Kinizm, Kyrene Okulu, Epikürosçuluk, Demokritos, Herakleitos, Platon'un Sokrates, Stoacılık ve Pyrrhonculuk) kurgusal bir müzayedede pazarlamıştır (Loukianos, 2021b). Ya da diğer antik çağ yazarlarından ayrı olarak Tanrıların insanca zaafalarını abartısız bir biçimde ele alması bir başka örnek olarak verilebilir (Binzet, 1988: 24).

Erasmus ise 1466 yılında Rotterdam'da doğmuş ve 1536 yılında Basel'de hayata veda etmiş bir düşünürdür. Rotterdam, Paris, İngiltere, İtalya ve Basel yaşamı müddetince uğradığı duraklar arasındadır. Erasmus'un annesi ve babası o çok küçükken ölmüşlerdir. Zweig'e göre (1987: 32) akrabaları da bu evlilik dışı çocuğu elden geldiğince para harcamak zorunda kalmaksızın kendilerinden uzak tutmak çabalarını gütmüşlerdir. Neyse ki kilise yetenekli bir çocuğu her zaman kanatlarının altına almaya hazır olmuştur. Gençlik döneminde mücbir sebeple dahil olduğu dini eğitim süreci hakkındaki bilgiler bir yana bırakıldığında, özellikle onun Avrupa hümanizmi içerisindeki yeri ve düşünce dünyasını yansıtan eserleri ve teolojik zeminde Luther ile yaşadığı ayrılıkların temel hatları ekseninde konuşmak olasıdır. İlk olarak hümanizmin insanı merkeze alan/temel alan bir anlam (Uzun, 2020) ihtiva ettiği bilinmektedir. "Latince *humanitas*'tan yani 'insanlıktan' gelen Hümanizma kavramı, insana dair olan bir fenomenolojik paradigma kaymasını temsil etmektedir" (Ökten, 2003: 209). Bununla birlikte hümanizm, Avrupa Reformasyon dünyası ekseninde kullanılan anlamıyla, kısmen entelektüel bir moda, kısmen de eğitim müfredatı olan bir duruma atıfta bulunmaktadır (Rex, 2020: 82). Dolayısıyla bu entelektüel çerçevenin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Öyle ki McConica'ya göre (2002: 15) hümanizmin geleneksel dinin reddini veya ona düşman olmayı içermediğini özellikle vurgulamak gerekmektedir. Burada karşıt olunan mevcut entelektüel bağlamdır. Nitekim Avrupa hümanizmi içerisinde Erasmus da türlü veçhelerde karşıtlığını ya da eleştirilerini ortaya koymuştur.

Erasmus'tan söz edilmesi gerektiğinde ön plana çıkan ve üzerinde sıkça durulan eserlerinin birkaçından söz etmek olanaklıdır. Şüphesiz bu bağlamda başlangıç noktasını *Antibarbari* temsil etmektedir. Erasmus, belirttiğine göre *Antibarbari*'ye yirmi yaşına gelmeden önce başlamıştır. Eser başlangıçta dört kitap olarak tasarlanmasına karşın sadece birincisi mevcuttur ve Froben tarafından 1520'de yayımlanmıştır. Muhteva itibarıyla çalışma, esasen klasikleri savunmak üzere retorik bir söylev olarak tasarlanmıştır (McConica, 2002:

18-19; ayrıca bkz. Huizinga, 2020: 31; Köşker Üre, 2010: 45 vd.). Genç yaşta kaleme almaya başladığı bu eserin dışında Erasmus, 1500'de *Adagia*'yı, 1502'de *Hiristiyan Askerin El Kitabı*'nı, 1511'de *Deliliğe Övgü*'yü, 1516'da *Bir Hiristiyan Prensın Eğitimi*'ni, 1517'de *Barışın Şikâyeti*'ni yayımlamıştır. *Adagia*, Yunanca ve Latince özdeyişler içeren bir yapıt olmuştur. 818 adet özdeyiş ile yola çıkılmış (McConica, 2002: 39) ve Erasmus öldüğünde kitaptaki özdeyiş sayısı 4.151'e çıkmıştır. Bu eserde Erasmus atasözlerinin antikitesini, Aristoteles ile Platon'dan Plutarkhos'a ve şairlere kadar antik dönemin en önemli şahsiyetleri tarafından nasıl değer verildiğini önemle vurgulamıştır (McConica, 2002: 42; Köşker Üre, 2010: 51 vd.). Zikredilen eserler arasında deyim yerindeyse en meşhuru *Deliliğe Övgü*'nün (Moriae Encomium) ise Erasmus'u hususi bir noktada konumlandırın yapıt olduğu görülmektedir. Thomas More'a ithaf ettiği bu eseri Erasmus, deliliğin konuşurulması suretiyle kaleme almıştır (Erasmus, 2018a: 10). McConica (2002: 133), eserin taslağının Erasmus'un, More'un evinde geçirdiği bir haftalık hastalık esnasında bizzat More'un rızasıyla hazırlandığını ifade etmiştir. Bu eşsiz hiciv örneği yedi gün gibi kısa bir sürede kaleme alınmıştır (Zweig, 1987: 61) ve buradaki övgü aslında ahmaklığa övgü olmuştur (Erasmus, 2018b). Hatta küçük bir not olarak Günyol'a göre (1940: 286) "Cinnetin Methiyesi" olarak değerlendirilmiştir. Ökten'e göre (2003: 210) "Erasmus, çağının ekonomik yapısını, feodal yaşam düzenini ve kiliseyi *Deliliğe Övgü* isimli sarkastik nitelikli kitabında eleştirmiş, Hümanizmanın ideallerini bu kitapta ortaya koymaya çalışmıştır."

Bir Hiristiyan Prensın Eğitimi "evrensel barışa" yönelik bir savunma mahiyetindedir (Erasmus, 2000: 10; bkz. Smith, 2020, 134). Bu noktada, Erasmus'un *Bir Hiristiyan Prensın Eğitimi* (1516) ile Machiavelli'nin *Prens* (1513) adlı eserinin üç yıl arayla kaleme alınmış olduğu, karşı perspektiflerin görünümü açısından eklenmelidir (Erasmus, 2000: 7; Akkuş, 2005: 89). Savaşa karşıtlık ve barışın savunusu Erasmus'un en belirgin özellikleri arasında yer almıştır. O, daima savaşa karşı konuşmalar yapan birisi olmuştur. Ona göre en haksız barış en adil savaştan daha tercihe şayandır (Smith, 2020: 36). Bu bağlamda *Barışın Şikâyeti*'nde de *Deliliğe Övgü*'ye benzer şekilde bu kez barış konuşurulmuştur. Erasmus, *Barışın Şikâyeti*'nde savaş ve barış olguları üzerine bir karşılaştırma yapmış, her ikisinin fayda ve zararlarını deyim yerindeyse analiz etmiştir. Nihayetinde savaşın yıkıcılığı ve ürkütücülüğü ile karşılaşılmıştır (Erasmus, 2018a: 11). Zira savaş, kaçınılması, lanetlenmesi ve yasaklanması gereken bir şeydir. Bu şeyden daha ahlaksız, daha uğursuz, daha zarar verici ve çözümsüz bir şey yoktur (Erasmus, 2020: 10).

Bu eserlerin yanı sıra, Erasmus'a dair en dikkat çekici bir diğer vetire ise Yeni Ahit çevirisidir. Öyle ki, Erasmus'un *Novum Instrumentum*'u (Yeni Ahit'in yeni Latince çevirisi ile Yunancasının karşılıklı sayfalarında yer aldığı basımı) aslında Avrupa tarihinde bir kilometre taşı olmuştur (Rex, 2020: 95; Gölen, 2018: 73 vd.; McConica, 2002: 49). Erasmus tarafından Yeni Ahit'in Yunancası ilk olarak 1516'da basılmıştır. 1519, 1522, 1527 yıllarında eserin gözden geçirilmiş hali yeniden yayımlanmıştır (Smith, 2020: 107). Son olarak teolojik zeminde tartışmalara bakıldığında Reformasyon dönemi itibarıyla Erasmus ve Luther arasındaki ihtilaf dikkat çekmektedir (Truman, 2020: 134). Elbette ki bu durumun farklı ve müstakil bir çalışmanın temel sorunsalı olması gerektiği bilinmektedir. Bununla birlikte Erasmus'u anlamak adına temel çerçevenin ifade edilmesi de bir gerekliliktir. Erasmus'a göre Hıristiyanlık dinden çok bir kültürdür (Akkuş, 2005: 96) ve girift detaylardan ziyade insanlardaki yansıması ön plana çıkarılmalıdır. Bu noktadaki ayrımı Luther belirgin bir biçimde tasvir etmektedir. Luther, Erasmus için "O, insanların sorunlarına din sorunlarından daha çok önem veriyor" diye yazmıştır. Bu şekilde aralarındaki ayrılık belirginleşmektedir: Luther için yeryüzündeki en büyük sorun din, Erasmus için ise insanoğludur (Zweig, 1987: 107). Hatta bir başka ifade ile Luther 1517 tarihli bir mektubunda şu hususları ifade etmektedir: "Şu sıralar bizim Erasmus'u okuyorum, ama giderek ondan daha fazla

uzaklaşıyorum. Korkarım Erasmus, İsa'yı ve Tanrı'nın görkemini dışarda yeterince yayamayacak. Erasmus için insan olan kutsal olandan daha önemli" (McConica, 2002: 103). Bu genel çerçevede gerek Lukianos'un gerekse Erasmus'un düşünce yolculuklarının daha yakından açıklanmasını müteakiben düşünsel yolculukta yollarının ve anlam dünyalarının kesiştiği noktaların yakalanması, ipuçlarının tespit edilmesi gerekmektedir.

4. İki Düşün Dünyasının Yansımaları

Lukianos'un ve Erasmus'un yaşadıkları dönemler arasında yaklaşık on üç asırlık bir zaman dilimi mevcuttur. Lakin birçok bağlamda zamanı aşan bir bağıntının olduğu düşünülmektedir. Bu bağıntıyı anlamlandırmak adına Lukianos ile Erasmus'un ilk karşılaşmalarına odaklanılabilir. İlgili karşılaşma sadece Erasmus tarafından gerçekleşmemiş ve bu süreçte Erasmus'a yakın arkadaşı Thomas More eşlik etmiştir. Süreç içerisinde tanışıklıkta çeviriler büyük rol oynamıştır. More ve Erasmus'un Lukianos çevirisi 1506'da yayımlanmış ve Lukianos artık tanınan bir isim olmuştur (Peterson, 2018). Huizinga (2020: 85), Erasmus hakkında bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Yunancadan Latinceye tercüme yapmak onun için destek edinmenin hızlı ve kolay yoluydu. Bu noktada bir Lukianos diyalogunu tercih etti, bunu başka tercümelemeleri takip etti." Ayrıca birçok farklı çalışmada çeviriler nazarında Erasmus-Lukianos ilişkisini görmek mümkündür (bkz. Samsatlı Lukianos, 2019: 16; Uluslararası Samsatlı Lukianos Sempozyumu, 2008: xii; Thompson, 1939). Elbette bu noktada çevreyi göz ardı eden bir bağıntından söz etmek hatalı ve eksik olacaktır. Çünkü Erasmus gibi More-Lukianos bağıntısı da (Wooden, 1972) ayrıca üzerinde durulması gereken bir ayrımı temsil etmektedir. Bir adım ötede, Erasmus'un Cicero'dan etkilenmiş olması gibi Lukianos'tan etkilenen isimler arasında Voltaire, Cervantes ve Goethe isimlerinin zikredilmesi de olanaklıdır (Samsatlı Lukianos, 2016b: 20).

Erasmus-Lukianos bağıntısında benzerlikleri ön plana çıkaran bir perspektif inşa edilirken öncelikle her iki ismin de büyük birer hiciv ustası olduğu belirtilmelidir. Lukianos, sivri dillidir ve sahte bilicilerden tanrılara kadar herkesi alaya almıştır. Onları çok sevdiği Platoncu yöntemiyle eleştiri yağmuruna tutmuş, deyim yerindeyse bezdirmiştir (Samsatlı Lukianos, 2019: 17). İroni onun için adeta bir düşünme şeklidir (Samsatlı Lukianos, 2016b: 15). O, insan ruhunun kötü, bayağı yanlarını eleştirmiştir. İlkçağın birçok tanrılar kabul eden dininin çürümüşlüğü ve manasızlığını göstermek için kalemine sarılmıştır (Samsatlı Lukianos, 2016a: 18). Benzer bir perspektife Erasmus'ta da özellikle *Deliliğe Övgü*'de rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra Lukianos'un Platoncu yöntemine atfen, Erasmus'un da filozoflardan en çok Platoncuları tavsiye ettiği belirtilmelidir. Zira onlar Erasmus'a göre hem çoğu düşünceleri hem de kullandıkları ifade biçimleri bakımından peygamberlerin ve hakikatin ruhuna en yakın olanlardır (McConica, 2002: 82; Erasmus ve Lukianos arasındaki düşünsel-yazınsal ilişki boyutunun yansımaları için ayrıca bkz. Bacchi, 2019). Üslup yönündeki benzerlik haricinde dil konusunda bir farklılığın olduğu ise göz ardı edilmeyecek faktörler arasında yer almıştır. Nitekim Lukianos Yunancayı çok iyi kullanmıştır. Erasmus'un kulağı ise yalnızca Latinceye açıktır (Zweig, 1987: 43) ve çağının en büyük Latinistidir (Elton, 2012: 226).

Her iki düşünürün bir diğer ortak noktası ise yaşadıkları döneme/çağa ilişkin eleştirileri ya da bir diğer ifade ile karşı çıkışlarıdır. Lukianos yaşadığı çağın ahlak, felsefe ve dini inançlarını eleştirmiştir. Bu nedenle de büyük tepkilerle karşılaşmıştır (Uluslararası Samsatlı Lukianos Sempozyumu, 2008: xi). Dolayısıyla Lukianos'un çağının sorunlarıyla ilgilenen bir yazar olmadığı fikrine şüpheyle yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir (Yalazı, 2007: 151). Erasmus'un da skolastisizme ve ruhbanlara yönelik eleştirilerinin varlığı bilinmektedir (Akkuş, 2005: 85). Dolayısıyla tıpkı Lukianos gibi ve dahi düşünce tarihindeki birçok düşünür gibi "kilise suiistimallerini ve aşırılıklarını hedef alan Erasmusçu eleştiri kısa

süre sonra belirli çevrelerde zındıklık sayılır” olmuştur (Rex, 2020: 102). İlgili perspektif sebebiyle tarih, her iki düşünürü de geri plana itmiş olsa da yaşadıkları dönem itibarıyla bilinen ve meşhur addedilen isimler olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum Lukianos için geçerli olduğu gibi Erasmus için de geçerlidir. Öyle ki Erasmus ellili yaşlarına geldiğinde meşhur bir isimdir (Zweig, 1987: 39) ve hem halka hitap eden eserleri hem de ilmi yazıları itibarıyla örneğin İspanya’da özellikle 1510’ların ikinci yarısında ve 1520’lerde epey rağbet görmüştür (Coleman, 2020: 386).

İki gezginden ve hem nicelik hem de nitelik bakımından iki çalışkan ruhtan söz etmek yanlış olmayacaktır. Bir yanda Samsat’ta başlayan ve Mısır’da nihayete eren, diğer yanda Rotterdam’da başlayan ve Basel’de nihayete eren ve güzergahlar arasında daima dönüşen, mevcuttan memnun olmayan bir ruh hali söz konusudur. Bu hoşnutsuz ruh halini ya da karşı çıkışı ise geride kalan birçok eserle teyit etmek mümkün olmaktadır. Nitekim Lukianos’un seksenden fazla eserinin yanı sıra Erasmus’un yapıtları haricinde kaleme alınmış onlarca mektubu bile bu boyutu temsil eden hususlar arasında yer almaktadırlar. Zweig (1987: 13) Erasmus’u anlatırken “sessizliği yeğleyen, hiç durmaksızın çalışan bir insan” betimlemektedir. Nicel boyutun yanı sıra Lukianos’un ve Erasmus’un konu zenginliğine dikkat çekilebilir. Kaleme aldıkları metinler gerek kapsam gerekse özgünlük açısından farklı bir konumda bulunmuşlardır.

Son olarak bu bölümün başında ifade edilen üslup benzerliğine de işaret edilmelidir. En belirgin örnek ise *Deliliğe Övgü*’ye dair yansımalarıdır. Deliliğe ya da bir diğer bakımdan ahmaklığa övgü, Lukianos’un izlerini taşımaktadır. “Lukianos’un eleştirdiği batıl inançlar, sahtekâr filozoflar, kavgacı hatipler, Erasmus’un da karşısına çıkmaktaydı. Böylece Erasmus benzer kişileri eleştirmek için Lukianos’un düşüncelerinden ve ifade ediş biçiminden yararlanmıştı” (Samsatlı Lukianos, 2016b: 21). Köşker Üre (2010: 67) *Deliliğe Övgü*’den bahsederken eğlendirerek eğitmenin (iyileştirmenin) Lukianos’un en gözde yöntemi olduğuna atıfta bulunmaktadır. Huizinga (2020: 101) bu noktada daha belirgin bir temas kurarak Erasmus’un ahmaklığın kendi gücü ve yararsızlığı üzerine methiyeler düzmesinden söz etmekte ve eklemektedir: “Ruhuna, içeriğine gelince, üç yıl önce tercüme ettiği Gallus adlı kitap ona bu temayı ilham etmiş olabilir. Gallus’un yazarı Lukianos’un ruhu bu kitapta canlanmış adeta.” Hatta Lukianos’un *Dalkavuknâme* başlıklı eserine atfen asalaklık ile Erasmus açısından ifade edilen ahmaklık arasında bir ilintiden de söz etmek mümkün görünmektedir (krş. Samsatlı Lukianos, 2016 ve Erasmus, 2018b).

5. Sonuç

Düşünce, bilim ve teknoloji tarihinde Doğu-Batı uygarlıkları arasındaki etkileşim, bu üç alanda da ilerlemenin başlamasında ve ivme hızında ana faktör olmuştur. Antik Yunan’dan İslam bilim tarihine, Aydınlanma Çağı Avrupa’sından bugüne bu eksenindeki etkileşimin emarelerini müşahade etmek olanaklıdır. Bu çalışma bu etkenleri ve gelişmeleri göz önünde bulundurmak suretiyle iki isme odaklanmıştır. Bir yanda Anadolu tarihi kadar Avrupa tarihi için de önem arz eden Samsatlı Lukianos, diğer yanda ise Reformasyon Çağı’nın en önemli hümanist aktörlerinden Rotterdamlı Erasmus yer almıştır.

Her iki ismin de düşünce dünyasındaki özgün ve dikkate şayan konumları sebebiyle, Türkçe literatürün bu bağlamda önem arz eden bir faktör olduğu anlaşılmıştır. Çünkü yazın tarihinde çeviri faktörü etkileşim hususunda etkili bir argüman olarak görülmektedir. Müteakip aşamada düşünürlerin hayatına kendilerine mahsus bakış açıları içerisinde bakmak bir bakıma bağıntı noktalarını daha sarıh bir biçimde tespit etmeyi mümkün kılmıştır. Son aşamada ise bu noktaların hangi alanlarda temayüz ettiğini değerlendirmek olanaklı hale gelmiştir.

Düşünce tarihindeki yollar ve izler takip edildiğinde zaman ve mekân farklılıkları olmasına rağmen çoğu kez bu yolların ve izlerin kesiştiğine şahit olunmaktadır. Bu durum bir yandan iki eksen arasındaki bağıntıyı analiz etmek açısından önem arz ederken diğer yandan da düşünsel yolculukların kendi bağlamı içerisindeki sürekliliğini de göstermektedir. Bu sebeple düşünce sahasında büyük ölçüde sonuçların nedenleri ile nedenlerin sonuçları arasındaki bağlantılar her bir adım sonrasında daha kapsamlı bir değerlendirme zarureti beraberinde getirmektedir. Böylece daha anlamlı değerlendirmelerin ortaya çıkması mümkün olmaktadır. Dolayısıyla çalışma boyunca bu yaklaşım üzerinden bir inşa süreci gerçekleştirilmiştir.

Hususen belirtmek gerekmektedir ki, Lukianos'un, Erasmus'un düşün dünyasını etkileyen en belirgin düşünürlerden birisi olduğu görülmüştür. Bu noktada elbette ki Erasmus'un Lukianos çevirileri belirleyici olmuştur. Öyle ki hiciv sanatının *Deliliğe Övgü*'deki yansımaları bu etkiyi en belirgin biçimde teyit eder. Çalışmanın üçüncü bölümünde ilgili görüşlere dair karineler yer almıştır. Bunun yanı sıra, yaşadıkları döneme/çağa yönelik eleştirileri, bu sebeple belki de dışlanmaları, gezgin ve çalışkan ruhları yine bağıntı noktaları açısından ifade edilebilecek başlıklar olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, düşünsel bir yolculuk denemesi yapma amacını taşıyan bu çalışmanın gerek Lukianos gerekse de Erasmus açısından literatüre mütevazı bir katkı sunması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, E. (2005). *Desiderius Erasmus ve Martin Luther'in reform görüşlerinin Avrupa Kültürel birliği bağlamında değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Bacchi, E. (2019). Hercules, silenus and the fly: Lucian's rhetorical paradoxes in Erasmus' ethics. *Philosophical Readings Online Journal of Philosophy*, XI (2), 120-130.
- Binzet, A. C. (1988). Lukianos düşünceleri. *Adam Sanat*, 37, 20-25.
- Coleman, D. (2020). İspanya. (çev. M. Doğan). *Reformasyon Dünyası*. (ed. A Pettegree). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 384-396.
- Dalyan, M. G. (2020). *Kommagene doğu ile batı arasında bir krallık*. İstanbul: Kitabevi.
- Elton, G. R. (2012). *Reformasyon Avrupası 1517-1559*. (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Erasmus. (2020). *Tatlı gelir yaşamana savaş*. (çev. Ş. Sunar). İstanbul: Can Yayınları.
- Erasmus. (2018a). *Barışın şikâyeti*. (çev. C. Yeşilçayır). İstanbul: Dedalus.
- Erasmus. (2018b). *Deliliğe övgü*. (çev. Y. Sivri). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erasmus. (2000). *Bir hıristiyan prensin eğitimi*. (çev. T. Göbekçin). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Erasmus. (1941). *Deliliğe methiye*. (çev. N. Hızır). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Gölen, Z. (2018). *Erasmus'un hıristiyanlık anlayışı ve İslam'a bakışı*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Günyol, V. (1940). Büyük hümanist: Erasmus. *Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası*, 66, 283-286.
- Huizinga, J. (2020). *Erasmus ve reform çağı*. (çev. O. Düz). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

- Köşker Üre, R. (2010). *Yeni Avrupa'nın oluşumu ve Erasmus*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Loukianos. (2021a). *Gerçek bir hikâye*. (çev. E. Poyraz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Loukianos. (2021b). *Şölen/satılık filozoflar/astroloji*. (çev. E. Poyraz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- McConica, J. (2002). *Erasmus*. (çev. C. Atila). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Ökten, K. H. (2003). *Reformasyon dönemi siyasal ve dinsel düşünce tarihine giriş*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Peterson, A. (2018). Dialoguing with a satirist: the translations of Lucian by Desiderius Erasmus and Thomas More. *International Journal of the Classical Tradition*, 171-192.
- Rex, Richard. (2020). Hümanizm. (çev. M. Doğan). *Reformasyon Dünyası*. (ed. A Pettegree). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 82-109.
- Samsatlı Lukianos. (2019). *Prometheus kafaşlar'da seçme diyaloglar*. (der. ve çev. H. Erdemol). İstanbul: Alakarga Yayıncılık.
- Samsatlı Lukianos. (2017). *Suriyenin tanrıçası*. (çev. D. Demiralp). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Samsatlı Lukianos. (2016a). *Tanrıların konuşmaları seçme yazılar*, (çev. N. Ataç). İstanbul: Everest Yayınları.
- Samsatlı Lukianos. (2016b). *Dalkavuknâme*. (çev. V. Vuka). (haz. E. Yavuz). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Samsatlı Lukianos. (1949). *Seçme yazılar I-II-III*. (çev. N. Ataç). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Smith, P. (2020). *Rönesans ve reform çağı*. (çev. S. Çağlayan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- The works of Lucian of Samosata*. (1905). (trans. H. W. Fowler and F. G. Fowler), Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- Thompson, C. R. (1939). The translations of Lucian by Erasmus and S. Thomas More. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 18/4, 855-881
- Truman, C. (2020). Luther ve Almanya'da reformasyon. (çev. M. Doğan). *Reformasyon Dünyası*. (ed. A Pettegree). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 113-139.
- Uluslararası samsatlı Lukianos sempozyumu*. (2008). (ed. Mustafa Çevik). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.
- Uzun, N. (2020). *Doğu'da ve batı'da hümanizm*. İstanbul: Urzeni Yayınevi.
- Vahapoğlu, Z. (2014). *Foucault, Derrida ve Erasmus'ta delilik*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı.
- Wooden, W. W. (1972). Thomas More and Lucian: a study in satiric influence and technique. *Studies in English*, 13 (8), 43-57.
- Yalazı, E. (2007). *Lukianos'un eserlerinde toplumsal hiciv*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı.

Zweig, S. (1987). *Rotterdamlı Erasmus'un zaferi ve trajedisi*. (çev. A. Cemal). İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları.